

Birinci Dünya Savaşında Şira Şehbenderliği

Dr. İbrahim Alper Arısoy

Özet

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda Yunanistan'da açtığı diplomatik ve ticari temsilcilikleri (şehbenderlikler) için Birinci Dünya Savaşı son derece zor geçmiş olup bunların çoğunun faaliyetleri Savaş esnasında son bulmuştur. Çalışmada Osmanlı Devleti'nin Ege Adalarındaki temsilciliklerinin merkezi hükmündeki Şira Şehbenderliği'nin faaliyetlerinin Birinci Dünya Savaşı sırasında son bulması ve süreç içinde Osmanlı diplomatlarının ve ailelerinin karşılaştıkları güçlükler arşiv belgeleri üzerinden takip edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şehbenderlikler, konsolosluklar, Osmanlı Devleti, Türkiye, Yunanistan, Ege Adaları.

Abstract

Conditions of the First World War were extremely difficult for the Ottoman commercial and diplomatic representatives in Greece. Most of the Ottoman consulates in Greece, especially those located in the Aegean islands ceased to function during this period. Among these, Consulate of Syros was the one, where the devastating impact of the war was felt the most. Based on archive documents, the paper gives details on the way activities of the Consulate of Turkey at Syros ended, as well as the ensuing difficulties faced by Ottoman diplomats and their families.

Keywords: Consulates, Ottoman Empire, Turkey, Greece, Aegean Islands

Giriş

Ege Adalarının “Adalararası” olarak adlandırılan “Kiklad Takımadaları” bölgesinin kalbi hükmündeki Şira (Syros) adası, Yunanistan'ın bağımsızlığını takip eden yıllarda yoğun bir ticaret merkezi halini almıştır. Bu durumun bir sonucu olarak bölgedeki en eski ve en uzun süreli Osmanlı diplomatik temsilciliği Şira'daki Şehbenderlik olmuştur. Atina Sefaretinin kurulmasının hemen akabinde, 1840'lı yıllardan itibaren faaliyete geçen bu temsilcilik çoğunlukla Başşehbenderlik statüsünü haiz olmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise bu temsilcilik, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki çıkarlarını Şehbender Vekilliği statüsüyle gözetiyordu. Savaş yıllarını oldukça zor şartlar altında geçiren Şehbenderliğin faaliyetleri 1916 yılında İtilaf Devletlerinin ani müdahalesi ile fiilen sona ermiş ve süreç içinde bu temsilcilik resmen ilga olunmuştur. Birinci Dünya Savaşının zor koşulları altında burada görev yapan Şehbender Süleyman Abbas Bey olup bu esnada Türkiye'nin Atina sefiri de Galip Kemali Bey idi.

Yunanistan, çoğu kez olduğu gibi Birinci Dünya Savaşında da uluslararası dengeleri belirleyen fay hatlarının kesiştiği bir konumda idi. Başlangıçta Savaşa taraf olmayan Yunanistan, süreç içinde İtilaf Devletlerine doğru kaymış, kral ve Venizelos taraftarları arasında yaşanan iç siyasi kriz nihayet Venizelos'un ülkede iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlanmış, süreç içinde Yunanistan İtilaf Devletlerine resmen taraf olmuştur. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşının büyük kısmında Yunanistan Osmanlı diplomatik temsilcilikleri bakımından “düşman ülke” hükmünde değildi. Bununla birlikte henüz iç siyasi dengeler netleşmemiş iken, hatta Venizelos taraftarları Atina'yı bırakıp Selânik tarafına çekilmekte iken dahi, İtilaf Devletlerinin Atina üzerindeki etkisi açıkça hissedilmekteydi. Bu durumun en net göstergesi aşağıda ayrıntılı olarak görüleceği gibi İtilaf Devletlerinin Yunan Dışişleri Bakanlığı kanalıyla Osmanlı sefirinin ve şebenderlerinin Yunanistan'ı terk etmeleri yolundaki baskılarıdır. Bu doğrultuda Atina'daki Osmanlı Sefiri Galip Kemali Bey 1916 yılı Kasım ayında Yunanistan'ı terk etmiştir. Aynı günlerde Şıra Şebenderhanesi İtilaf kuvvetlerince basılarak işlemez hale getirilmiştir. 1917 yılı başı itibariyle İtilaf Devletlerinin söz konusu talepleri Yunan hükümeti ve yerel idareciler kanalıyla diğer şebenderliklere de tebliğ edilmiştir. Osmanlı şebenderlerinin Yunanistan'ı terki konusunda İtilaf devletlerinin tutumu gayet şiddetli olduğu halde Yunan idari makamları bu konuda pek de aceleci davranmamışlar, hatta Preveze'de olduğu gibi, şebenderin bölgeden ayrılmasının bölgenin Müslüman halisi üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerinden dolayı durumu tedirginlikle karşılamışlardır.

İtilaf devletleri sefirlerinin Yunan makamları üzerindeki baskısı sonucunda gerek Osmanlı sefiri gerek ülkenin muhtelif şehirlerinde bulunan şebenderler ülkeyi aileleriyle birlikte son derece tehlikeli ve zor şartlar altında terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Dönemin Atina Sefiri Galip Kemali Bey Yunanistan'da Osmanlı devletinin temsilini önce Amerika Birleşik Devletleri Ortaelçiliğine devretmiştir. Birinci Dünya Savaşının ilerleyen yıllarında bu hususta Atina'daki Hollanda Sefareti ABD'nin yerini almıştır. Aynı süreçte şebenderler de Yunanistan'ı terke başlamışlardır. Şebenderlikler arasında savaşın etkilerinin en ağır biçimde hissedildiği diplomatik temsilcilik Türkiye'nin Şıra Şebender Vekilliği olmuştur. Bu temsilcilik, 1916 yılı Kasım ayında diplomatik geleneklerin, uluslararası hukukun ve hatta insan haklarının hiçe sayıldığı bir rezaletler silsilesi sonucunda tarih sahnesinden çekilmiştir. Bu kritik noktanın İtilaf Devletleri askerlerince işgali, Şebender Süleyman Abbas Bey'in ailesiyle birlikte derdest edilip Malta'ya sürülmesi, oradan Mısır'da bulunan esir kamplarına nakilleri ve bu süreçte yaşanan olaylar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın kaynakları büyük ölçüde Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivlerinde bulunan belgeler olup bizzat Süleyman Abbas Bey'in kaleme aldığı rapor ve arzuhallerinin yanı sıra ilgili diğer yazışmalardan yararlanılmıştır.

Şıra Şebenderliği

Ege adalarındaki Osmanlı diplomatik temsilciliklerinin en eskisi ve merkezi hükmündeki Şıra Şebenderliği Osmanlı – Yunan diplomatik ilişkilerinin başladığı 1840'lı yıllardan 1916 yılı Kasım ayına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür¹. Bu sürenin büyük

¹ Şıra Başşebenderliği ve Ege Adalarındaki Osmanlı diplomatik temsilciliklerinin gelişimi ile ilgili olarak ayrıca bkz. İbrahim Alper Arısoy, “Bâb-ı Âli'nin Ege Adalarında Ticari ve Diplomatik Temsili”, *10. Balkan Tarihi Kongresi*, Samsun, 2017, ss. 71-81.

kısımında Başşehbenderlik statüsünü haiz bulunan bu temsilcilik, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Şehbender Vekilliği (Vice-Consulat) statüsünde idi. Yunan İhtilalini takip eden süreçte bu adanın limanında gelişen Hermupolis şehri, adından da anlaşılacağı gibi Yunan Mitolojisindeki Hermes'e atıfla bir ticari merkez olarak kurulmuştu. Şehbenderliğin faaliyete geçtiği dönem, adanın merkezini oluşturan Hermupolis şehrinin kuruluşunu takip eden yıllara rastlar. Kentin ilk sakinlerinin büyük bölümü Osmanlı Devleti'ne bağlı topraklardan bağımsız Yunan devletinde yaşamayı tercih ederek buraya gelmiş bulunan mültecilerdi. Kısa sürede hızla gelişen Hermupolis şehri, İstanbul'dan Marsilya'ya, Liverpool'a kadar uzanan geniş bir ticari ağı kritik bir noktası haline almıştır². 19. Yüzyılın ortalarından itibaren mal ve yolcu sirkülasyonu bakımından bilhassa İzmir, İstanbul ve Atina ile yoğun iletişim halinde bulunan Hermupolis, bu yüzyılın ikinci yarısına kadar Atina'dan daha fazla nüfusa ev sahipliği yapmaya devam etmiştir. Buna göre, 1861 yılında Atina'da 116 bin civarında nüfus mevcut iken Hermupolis'in nüfusu 118 bini geçiyordu³. Söz konusu yıllarda her iki kentin de nüfusu artmaya devam etmiş, Atina Hermupolis'i ancak 1870'li yıllardan itibaren geçmiştir⁴.

Bu veriler, söz konusu kentin başlıca Osmanlı limanlarına nazaran coğrafi konumu ile birlikte düşünülünce 19. yüzyıl boyunca Şıra Şehbenderliğinin ne derece kritik bir konumda olduğu anlaşılır. Bu duruma bağlı olarak şehbenderliğin iş yükü de oldukça yoğundu. Vize ve Osmanlı topraklarına seyahat işlemleri vb. rutin bürokratik muamelatın yanı sıra patlayıcı madde kaçakçılığı, Türkiye'den kaçak gelen tütünlerin takibi ve Şıra'dan ihracının önüne geçilmesi⁵, burada basılan kalp Osmanlı paralarının takibi ve tedavülünün engellenmesi⁶, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden terör komiteleriyle mücadele⁷, Osmanlı idaresini hedef alan Avrupa kökenli yayınların takibi⁸ ile hepsinden önemlisi Ege Denizindeki askeri hareketliliklerin tarassut ve ihbarı⁹ gibi hususlar Şıra Başşehbenderliği'nin yetki ve sorumlulukları arasında idi. Şehbenderliğin Birinci Dünya Savaşı yıllarında maruz kaldığı şiddet ve apar topar kapatılması, bilhassa bu son hususa ilişkin faaliyetlerinde başarılı olduğunu ve söz konusu konumun hakkını verdiğini ortaya koyar.

Şıra Şehbenderliği Baskını

Giriş kısmında da belirtildiği gibi Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında Yunanistan Osmanlı diplomatik temsilcilikleri bakımından henüz "dost ülke" konumunda idi. Buna mukabil İtilaf Devletlerinin Yunan Hükûmeti üzerinde giderek artan baskıları da açıkça hissediliyordu. Bu duruma bağlı olarak 22 Kasım 1916 tarihinde Bâb-ı Âlî'nin Atina Sefiri Galip Kemali Bey İtilaf Devletlerinin talebi üzerine diğer müttefik sefirlerle birlikte Atina'yı terk etti¹⁰. Galip Kemali Bey Atina'yı terk etmeden önce tarafsız konumdaki Amerikan Ortaelçiliği ile irtibata geçerek ülkede bulunan Osmanlı tebaasının ve diplomatlarının işlerini Amerikan Ortaelçiliğine devretmiştir¹¹.

² *A Handbook for Travellers in Greece*, John Murray, Londra, 1871, ss. 327-329.

³ A.g.e., s. 100.

⁴ 1871 itibarıyla Atina'nın nüfusu 137 bine yaklaşırken aynı yıl Hermoupolis 123 binin üzerinde nüfusa sahipti (Murray, 1871, s. 100).

⁵ COA, DH.MKT. 172/49; COA, HR.TO.. 324/48.

⁶ COA, HR.TO. 320/61; COA, HR.TO.. 328/11; COA, HR.MKT. 242/76.

⁷ COA, HR.TO. 331/38; COA, HR.TO. 317/96.

⁸ COA, Y.A. HUS. 319/50.

⁹ COA, A.MKT.MHM. 740/21.

¹⁰ COA, HR.SYS. 2158. 25.

¹¹ A.g.y.

1917 yılı itibariyle İtilaf Devletlerinin Osmanlı diplomatlarının Yunanistan'ı terki yolundaki taleplerini Yunan hükümeti, yerel idarecileri vasıtasıyla şebenderliklere bildirmeye başladı¹². Yanya valiliği tarafından orada bulunan ve henüz Balkan Savaşlarını takip eden birkaç yıldır faal bulunan Yanya Şebenderliğine gönderilen resmi yazının içeriği, durumun nezaket ve ciddiyeti kadar kararın Yunan makamlarını aştığını da açıkça göstermektedir. “*Yanya prefeliğinden* (valiliğinden, krş. Fr. *préfet*) *varid olan tezkirenin tercümesidir*” ibareli bu belgede¹³ Yunan hükümeti, bir yandan “iki dost devlet arasındaki iyi ilişkileri” vurgulayarak durumdan duyulan derin üzüntüyü ifade ederken, diğer yandan söz konusu talebin bir emrivaki şeklinde İtilaf Devletlerinden geldiğini ve durumun anlayışla karşılanmasının beklendiğini vurgulamaktadır. Buna göre:

Osmanlı şebenderleri ile Avusturya ve Macaristan konsoloslarının Yunanistan'ı terk etmelerini itilaf devletlerinin Atina süferâsı talep ettikleri ve işbu taleb-i vakie tevfiik-i hareket lütfunda bulunmanızı dahiliye nezareti tarafından vaki olan iş'ara atfen rica etmek mecburiyeti hasıl olduğu ve bu suretle vukubulacak müfarakatiniz mucib-i teessürât-ı amîka idiği ve dost olan devleteyn beynindeki münasebat-ı hasenenin en kavi suretle te'yidi zımında – ahvali hüsn-ü takdir ederek – dâimi olarak ibrâz-ı himem ve mesai eylediğiniz Yanya'daki müddet-i memuriyyetiniz kemal-i memnuniyetle tahattur edileceği ve Yanya Fransız konsolosunun ifadesine nazaran Aya Saranda¹⁴ limanına rükûbunuza mahsus bir vapur geleceği ma'ruz ve ihtirâmât-ı fâikamın kabulü müsterhamdır efendim¹⁵.

8 Şubat 1917 sabahı Yanya Şebenderi Şamil Bey'in Preveze Şebender Vekili Said Hikmet Bey'e bu durumu telefonla bildirilmesi ve benzer bir talebin Preveze *prefeliğinden* de gelip gelmediğini sorması üzerine Said Hikmet Bey bizzat *prefe* ile görüşmüş ve aldığı cevabı raporunda şu şekilde ifade etmiştir: “[*prefe*] *şimdiye kadar kendilerine bu babda bir tebliğ vaki olmadığını beyan ve Atina'dan isti'lâm-ı madde edildiği surette şayet şimdilik Yunanistan'dan ihracım mutasavver değilse işbu isti'lâm-ı mes'elede alakadar mahafîle bir ihtar mahiyetini haiz olacağından, Atina'da işi kurcalamağı münasip görmediğini [söylemiştir]*”¹⁶. Ancak *prefe* 18 şubat 1917'de Preveze Şebender Vekilinin de şehri terk etmesi kararını gerek Yunan Hükümeti gerek şahsı adına büyük bir üzüntüyle bizzat Said Hikmet Bey'e bildirmiştir. Said Hikmet Bey raporunda bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

Gerek Hükümet-i Yunaniyyenin ve gerek şahsen prefenin teessüf-ü azimiyle beraber Fransa ve İngiltere sefirlerinin talebi üzerine bilahare İtilaf Devletleri tarafından irae ve tayin edilecek tarik ve tedarik olunacak emin ve sâlim vesait ile hareket etmek üzere Yanya heyeti ile Yunanistan arazisini terk etmek için şimdiden hazırlanmaktığım lüzumunu Preveze prefesi tebliğ eyledi¹⁷.

Yine Said Hikmet Bey'in raporundan Preveze Şebender Vekilliğinin durumunun 18 şubattan önce bir süre Yunan hükümeti ile İtilaf Devletlerinin Atina sefirleri arasında müzakere edildiği, Yunan makamlarının Said Hikmet Bey'in görev yerini terk etmesini

¹² COA, HR.SYS. 2158 0004.001 s.1; COA, HR.SYS. 2158 004.

¹³ Belgelerdeki orijinal şekliyle metin içine alınan ifadeler italik olarak verilmiştir.

¹⁴ Bugün Arnavutluk'ta bulunan Saranda (Sarandë) şehri.

¹⁵ COA, HR.SYS 2158 004, 3/1.

¹⁶ COA, HR.SYS. 2158 0004.001 s.1.

¹⁷ A.g.y.

istememedikleri anlaşılmaktadır¹⁸. Bilhassa Preveze’de Osmanlı şebhenderinin ayrılmasının bölgenin Müslüman ahalisi üzerinde – İtalya lehine, Yunanistan aleyhine – muhtemel olumsuz etkileri beklendiğinden, şebhenderin sınırdışı edilmesi Yunan makamlarınca endişeyle karşılanmıştır¹⁹. Yukarıda belirtildiği gibi Preveze şebhender vekilliğinin boşaltılmasına yönelik ilk haber Şubat başında gelmiş, şebhender vekilinin eşi ve şebhenderhane kâtibi Nuri Zeki Bey ile birlikte Preveze’yi terki Mart başını bulmuştur. Said Hikmet Bey 4 Mart 1917 sabahı Preveze’den ayrılırken karşılaştıkları manzarayı şu sözlerle tasvir etmiştir:

Kadın ve erkek İslam ve Hıristiyan hemen bilcümle Preveze ahalisinin arabamızın etrafında ve güzergâhında toplanarak arz-ı veda etmeleri cidden mucib-i rikkat ve teessür bir manzara teşkil ediyordu. Ahali-i mezkûrenin Preveze’yi terkimizden endişeleri kısmen de bizim müfarakatimizi müteakip hemen İtalyanların oraları işgal etmeleri ihtimalinden neşet eyliyordu²⁰.

Ertesi gün akşamüzeri Yanya’ya varan bu heyetin Yanya Şebhenderi Şamil Bey ve maiyetiyle birlikte Saranda üzerinden İtalya’ya doğru deniz yoluyla hareketleri 15 Mart’ı bulmuş, İstanbul’a ancak İtalya ve İsviçre üzerinden yaptıkları sıkıntılı bir seyahatin ardından 27 Nisan’da ulaşabilmişlerdir²¹.

Yanya ve Preveze taraflarında hal böyle iken Şira Şebhenderliği daha 1916 yılının Kasım ayında bir baskınla İtilaf Devletleri temsilcilerince kapatılmış ve Şebhender Vekili Süleyman Abbas Bey ailesiyle birlikte tevkif edilerek önce sürgün olarak Malta’ya, oradan da Mısır’da bulunan Seydibeşir esir kampına gönderilmiştir. Süleyman Bey’in esareti bir yıla yaklaşmış, İstanbul’a dönüşü 5 Kasım 1917 tarihini bulmuştur. Bu sürecin ayrıntıları Süleyman Bey’in İstanbul’a döndükten sonra Hariciye Nezareti’ne sunduğu 10 Kasım 1917 tarihli rapor üzerinden takip edilebilir²². Buna göre, 25 Kasım 1916 Cumartesi akşamı saat beş raddelerinde bir İngiliz bahriye zabiti maiyetinde otuz-kırk kadar silahlı asker olduğu halde Şira Şebhenderliğine kapıyı kırarak girmişlerdir. O esnada çarşıdan henüz gelmiş bulunan Süleyman Abbas Bey elbiselerini çıkarmakta olup askerlerden beş-altı kişi önüne çıkararak ellerinde tutmakta oldukları tüfeklerini göğsüne doğrulttukları halde başlarındaki zabıt “*Türk şebhenderi siz misiniz?*” diye sormuştur. “*Evet*” cevabı üzerine Süleyman Abbas Bey’e “*kasanız nerededir? Göster ve çabuk ol!*” diyerek ve Süleyman Abbas Bey’i elinden çekerek kasanın bulunduğu odaya gelmişlerdir. Kendisinin itiraz ve protestolarına rağmen kasayı açıtırıp içinde bulunan Osmanlı sancağını, seksen adet imla edilmiş pasaportu ve Süleyman Abbas Bey’e ait 175 Fransız ve on beş adet Osmanlı altını ile bir revolveri almışlardır. Süleyman Abbas Bey söz konusu paranın kendisine ait olduğunu ve hayli zamandan beri hasılat olmadığından kasada miri akçesi bulunmadığını söylemiş ise de söz konusu para ve eşyalar zapt edilmiştir. Daha sonra resmi evrakın nerede bulunduğunu tehdit ile sormaları üzerine mecburen resmi evrakın yeri kendilerine gösterilmiştir. “*Böyle şebhenderhaneye cebren gelip her şeyi zapt ve evrak-ı resmîyeyi almak gibi tecavüzâtın*” sebebi sorulduğunda söz konusu müfrezenin zabiti “*siz hemen her gün Sefaret-i Seniyyeye tahriratlar*

¹⁸ A.g.y.

¹⁹ COA. HR.SYS. 2158 0004.001 s.2.

²⁰ COA. HR.SYS. 2158 0004.001 s. 3.

²¹ COA. HR.SYS. 2158 0004.001 ss. 3-6.

²² COA. HR.SYS. 2158 0004.25; çalışmanın bundan sonraki kısmındaki ayrıntılar aksi belirtilmedikçe bu rapordan alınmış olup raporda geçen orijinal ifadeler italik olarak verilmiştir.

yazıyorsunuz. Yazdıklarınızı biz de görelim ve şifreniz var mıdır? Varsa onu da ve sizin üç sene zarfında yazmış olduğunuz tahrirat müsveddelerini veriniz. Vermediğiniz halde onları hem cebren alır ve size de büyük bir ceza tertib olunur” diye cevap vermiştir. Halbuki şifreler ile önemli evrakın müsveddeleri Sefareten gelen izne binaen evvelce tamamen yakılmış idi. Dolayısıyla Süleyman Bey’in raporuna göre:

Şira Şehbenderhanesinde düşmanın eline ne şifre ve ne de evrak-ı mühimme-i resmiyye geçmiştir. Çünkü Sefaret-i Seniyyeden vukubulan isti’zan üzerine onların cümlesi birer birer ihrak olunmuştur. Yalnız düşmanın elinde kalan şehbenderhane eşyasıyla alelade evrak-ı resmiyyedir.

İşgal güçleri Süleyman Abbas Bey’i ailesiyle birlikte Şehbenderhanede kırk sekiz saat “bir odaya tıkarak” başlarına nöbetleşe ikişer asker dikmişlerdi. Bu askerler, aile efradının diğer odalara geçmesini engellemek için ara sıra onlara silahlarını yöneltiyor, silahlarının mekanizmasını şakırdatarak gürültülü bir biçimde aile efradını yıldırmaya çalışıyorlardı. Tutukluluğun ikinci günü yani 26 Kasım Pazar günü Atina Sefirinden Süleyman Abbas Bey’e hitaben bir emirname geldi. 21 Kasım Salı tarihli bu yazıya göre Sefir Bey müttefik devletler sefirleriyle birlikte Atina’yı terke zorlandığından, yazının yazılmasını takip eden Çarşamba günü İstanbul’a gitmek üzere yola çıkacağını, “*umuru sefareti ve şehbenderler ve tebaa-i Osmaniyye işlerini Amerika sefirine terk etmiş olduğunu*” bildiriyordu. Sefir Bey ayrıca şehbenderlerin de sıraları geldiği zaman hareket edeceklerini, fakat bir müddet daha vazifeye devam etmelerini buyuruyor idi. Süleyman Abbas Bey’in ifadesiyle “*Lâkin heyhat o zaman işiştten geçmiş idi*”. Zira kendileri tutuklu bulunuyor idi.

Pazartesi günü saat beş buçuk raddelerinde yine aynı zabıt ile beş-altı silahlı nefer şehbenderhaneye gelip Süleyman Abbas Bey’i alarak *hiçbir eşya aldurmaksızın derhal bir otomobile bindirdiler*. Bu esnada aile efradının “*pederimizi alıyorsunuz bizi bir ecnebi memlekette yapayalnız bırakıyorsunuz*” diyerek vaveylasına da itibar etmemişlerdi. Otomobil Almanya’nın Şira fahri şehbenderi ve Avusturya devletinin aynı mahal şehbender vekilini alarak tutukluları bir harp gemisine getirdi. Tutuklu diplomatları burada *yataksız, örtüsüz gayet kirli bir odaya tıktılar*. Gece yarısı odaya gelen İngiliz zabiti *bozuk bir Fransızca ile tutukluların her birine hitaben “sizin evlerinizde kaç nefer aileniz vardır”* diye sordu. Verilen malumat üzerine bir-iki saat sonra aile efradı, çocuklar getirildiler ve vapura yol verildi. Ertesi günü tutukluları Kirasin’de (Keratsini) bir Fransız vapuruna teslim ettiler. Bu vapurda Süleyman Bey ve beraberindekiler on gün kaldılar. Vapurda rastladıkları ve “Venezelit” olarak andığı Venizelos taraftarlarının durumunu Süleyman Bey şu sözlerle tasvir etmiştir:

“Fakat vapura vürudumuzdan üç gün sonra bir haşerat-ı lâ yüflihûn gemiyi istilâya başladılar ki bunlar Venezelitler idi. Atina’da kral taraftarânı ile ma’hud Venezelitler çarpışmışlar, ötekiler daha kuvvetli oldukları için Venezelitler mağlub olarak kaçan kaçana yüzlercesi belki de bin kadar eşhas gemiye geldiler. Bunun üzerine Venezelitlere imdat olmak üzere bir miktar Fransız bahriye asâkiri gönderildi ise de bunlar da mağlub olup altmış yetmiş kadar telefât vermişlerdir”.

Bu vapurda geçen on günün sonunda tutuklular ve aileleri Limni adasının Mondros körfezine getirildiler. “*Oradan halas olacağız*” diye düşünürken bu defa Hidiviye’nin Osmaniye adlı vapuruna bindirilerek Malta’ya sevk olundular. Üç gün üç gece süren yolculuğun ardından Malta’da bulunan “Polverista Barracks” adlı esir kampına (üserâ karargâhı) getirildiler.

Süleyman Abbas Bey ve Ailesinin Esareti

Süleyman Abbas Bey, altı ay kaldığı Malta'ya gelir gelmez Malta valisine ve kumandanlıklarına yazdığı tahriratlarla İstanbul'a dönüşü için çok ısrar etti. Malta'dan Hariciye Nezaretine yazdığı 3 Şubat 1917 tarihli dilekçesinde durumunu şu sözlerle ifade etmektedir: "...seksen gündün beridir maaile mevkufen Malta'da bulunmaktayız. Sair şehbenderler tahlis edildikleri misillü bizim dahi tahlisimiz için teşebbüsât-ı lâzimedede bulunulmasını istirham ederim. Ol babda emr-u ferman hazret-i men lehül emrindir²³. Malta'daki girişimleri sonucunda esareti son bulmasa da, Süleyman Abbas Bey Şira Şehbenderhanesinde el konmuş bulunan 175 Fransız ve 15 Osmanlı altınını Amerika'nın Malta konsolosu vasıtasıyla geri almıştır.

Malta'da geçen altı ayın sonunda Süleyman Bey ve ailesi memlekete gönderilmek üzere Mısır'a sevk edilmiş iseler de, bu defa da dört ay Mısır'daki esir kamplarında tutulmuşlardır. Süleyman Bey'in raporunda Mısır'daki durumları şu şekilde tasvir edilmektedir:

Mısır'da acizlerini İskenderiye civarında Seydi Beşir nam çölde yapılan üserâ karargahlarından birisinde bir barakaya yerleştirdiler. Aileyi de Kahire'de Abbasiye nam mahalde kadınlar için yapılan üserâ karargâhına sevk ettiler. Bu karargâhta umum zabitan-ı Osmaniyeye ve sivil memurin aileleri vardır. Seydibeşir'deki üserây-ı Osmaniyeye yüz elli veyahut yüz seksen metrelik bir mahalde üç kat tel örgü içinde hayvanat-ı vahşiyeye gibi tutuluyor idi. Bendeniz dahi orada idim. Üserânın halleri pek fenadır. Bunların gezmelerine hiç müsaade edilmez. Pek mustarip bir haldedirler. Kahire'deki kadın esirlerin halleri daha fenadır. Çünkü bunlara ne para ve ne erzak veriliyor ve verilen yemekler gayet az ve fenadır. Bu hale çaresiz olmak için Hükümetimizden istirham ediliyor.

Hariciye Nezareti kanalıyla yürütülen yoğun girişimlere rağmen Süleyman Abbas Bey'in İstanbul'a dönüşü tevkifini müteakip bir yıl gibi bir sürenin sonunda ve yine meşakkatli bir yolculukla ancak mümkün olmuştur. Mısır'daki esir kamplarında geçen dört ayın sonunda Süleyman Bey ve ailesi İskenderiye civarında bir eve getirilerek orada birkaç gün kaldıktan sonra 10 Ekim 1917 tarihinde İskenderiye'den Port Said'e ve oradan da yine Malta'ya nakledildiler. Burada dışarı çıkmalarına müsaade edilmeksizin üç gün vapur içinde kaldıktan sonra Marsilya ve Lyon üzerinden İsviçre hududuna sevk edildiler. Oradan da Cenevre, Zürih ve Viyana yoluyla devam ederek 5 Kasım 1917 tarihinde İstanbul'a ulaştılar.

Süleyman Abbas Bey raporunun "*Hulâsa-i Maruzat*" başlıklı son kısmında şehbenderhanede el konan ve yukarıda sözü edilen meblağı geri almış ise de Şira'da kalan şahsi eşyalarının kendisine iade edilmediğinden bahisle gereğini arz etmektedir. Ayrıca Malta'da geri aldığı meblağın yanı sıra ailesi üzerinde bulunan bin franklık Yunan banknotunu bir yıllık işeleri için harcadıklarını, ailesine ait ziynetleri de aynı sebeple satmak zorunda kaldıklarını beyan etmiş ve mali durumunu şu ifadelerle özetleyerek gereğini arz etmiştir: "*Şimdilik ne paramız ve ne eşyamız vardır. Elyevm akrabamızdan birinin hanesinde*

²³ COA. HR.SYS. 2203. 28.008.002.

iskân etmekteyiz. Müddet-i esaretimizde iaşemiz için sarf ettiğimiz paranın mikdarı üçyüz lirayı mütecevizdir”.

Sonuç

19. Yüzyıl Şıra’da 25 Kasım 1916 Cumartesi günü sona ermiştir. Osmanlı Devleti’nin Şıra Şehbenderhanesinin İtilaf Devletleri askerlerince basılarak Şehbender Vekili Süleyman Abbas Bey’in ailesiyle birlikte tevkif edilmesi ve bir yıla yakın bir süre Malta ve Mısır’da esir kamplarında tutulmaları başlı başına bir insanlık dramı olduğu gibi aynı zamanda Şıra Şehbenderhanesinin harp ortamındaki kritik konumu hakkında fikir verir. Diğer yandan, 19. yüzyıla karakteristiğini veren diplomatik gelenekler ve nezaket şöyle dursun, uluslararası hukukun ve insan haklarının hiçe sayıldığı bu rezalet, 20. yüzyıla başlayan “aşırılıklar çağının” işaret fişeklerinden biri olarak telakki olunabilir.

Bu tarih ve söz konusu dönem aynı zamanda Osmanlı-Yunan diplomatik ilişkileri bakımından da bir devrin sonuna işaret eder. Yunanistan’da bu dönemde kapanan diplomatik temsilciliklerin büyük bir kısmı bir daha açılmamak üzere ilga olunmuştur. Birinci Dünya Savaşının büyük kısmında harbe girmeyen Yunanistan, buradaki Osmanlı diplomatik temsilcilikleri bakımından 1917 yılı başlarına kadar “dost ülke” hükmünde idi. Harp boyunca uluslararası dengelerin fay hatları üzerinde yer alan bu ülkede kral ve Venizelos taraftarları arasında yaşanan çekişme Venizelos’un iktidarı ile sonuçlanmış, süreç içinde Yunanistan İtilaf Devletlerine resmen taraf olmuştur. Bu çalışmada ele alınan olaylardan kısa bir süre sonra Yunanistan İtilaf Devletleri tarafında Savaşa girmiş, böylece İzmir’in işgali ve Kurtuluş Savaşına giden süreç başlamıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri:

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA, belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir):

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT), Tercüme Odası (HR.TO), Mektubî Kalemi (HR.MKT), Sadâret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A.HUS), Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM.), Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS.).

Diğer Kaynaklar

A Handbook for Travellers in Greece, John Murray, Londra, 1871.

Arısoy, İ. Alper, “Bâb-ı Âlî’nin Ege Adalarında Ticari ve Diplomatik Temsili”, *10. Balkan Tarihi Kongresi*, Samsun, 2017, ss. 71-81.